

sztrádáiról, a közös emberi sors tudatosításáról. Arról, hogy különutak nincsenek, legfeljebb átaludt periódusok, fáziskésések. Hogy miközben „kedvenc altatónkat szórjuk szét az aszfalton”, egyre természetesebbé válik az álmatlanság és a zuhanás, egyre nyilvánvalóbbnak tűnik, hogy a vakító távolban már felsejlenek egy Eldorádónak ható ország körvonalai. [*Jelenkor*]

CSEHY ZOLTÁN

Lemondani a balladáról

PÁL SÁNDOR ATTILA: *BALLADÁSKÖNYV*

Egy régi műfaj használata egyszerre eredményezheti a megidézett műfajnak való tisztelgést és annak roncsolását is. Ez érvényes Pál Sándor Attila harmadik, *Balladaskönyv* című verseskötetére is. A roncsolás különböző játékos elgondolásait láthatjuk a *Balladaskönyv* verseiben. Izgalmassá teszi ezt a költői kísérletet az – vagy még inkább, eleve ez teszi költőivé –, hogy a ballada jelentéstartománya nehezen rögzíthető, különböző variánsai hívhatók elő. A jelentésingadozás miatt a balladák hagyományának fellevenítése éppúgy nehézségekbe ütközik, mint roncsolása.

A ballada fogalmának homályossága, eltérő jelentései válnak a versek termékeny alapzatává, és a szövegek többféle tematikát bontakoztatva ki, más-más irányba kanyarodnak el. Nem szükséges őket a nép- és műballadák előképei felől olvasni, és ez a kötet erényévé válik. Egyúttal távolságot tart az olyan népszerűsítő irodalmi termékektől, mint például az utóbbi években született Arany-balladák újrairásai.

Annak ellenére, hogy a ballada használatában felfedezhető termékeny rögzítetlenségről beszélttem kiindulásként, a *Balladaskönyv* című adást nem tartom szerencsésnek, mert túlságosan egyértelművé teszi a kötet koncepcióját, és ez gyengíti, kiszámíthatóvá teszi az egyes verseket. A kiszámíthatóság a balladák esetében a műfaj sajátosságaiból következően is felmerül, így indokoltá válhat a kötetben. Érdemesnek tűnik megfigyelni, hogy Pál Sándor Attila hogyan lép párbeszédbe ezzel a műfaji hagyománnyal és az abból adódó kötöttségekkel, lehetőségekkel.

Az előző kötetében, a *Dűvőben* [Magvető, 2017] zavaró volt a nyelvi fegyelem, amely fogalmazásszerű beszédmodot eredményezett – például a „műút” és a „kövesút” kifejezések is szerepeltek egymás szinonimáiként. Az ismétléskerüléssel való felhagyás a *Balladaskönyv* verseiben kifejezetten erős részeket eredményez. A *Szorongások balladái* című versben háromszor szerepel egymás után a „szanaszét” [13.], különböző helyeken felbukkanva a versben, megvalósítva jelentését; a *Fotó-balladákban* a „valahol” háromszor kerül elő ugyanabban a bekezdésben, mintegy elbizonytalanítva a kitörölt vagy kidobott fényképek felkutathatóságát. Ugyanakkor ebben a versben a zárlat [„és nézegesse, / és nézegesse, / és tovább, / és tovább, / és tovább”] többszörös ismétlődése kevésbé indokolt. „Ebben a balladában / nincsen más csak ballagás van”, olvassuk a *Hazai ballada* [85.] kezdősorát, és ugyan nincsen benne szóismétlés – hacsak nem olvassuk félre úgy, hogy *ebben a ballagásban nincsen más, csak ballagás van* –, mégis megidézi az ismétlődés alakzatát azzal, hogy a ballagás ismétlődését hangsúlyozza, hiszen nem állhat más helyette.

A *Ballada arról, hogy mi szeretnél lenni, ha nagy leszel* [17.] című versben a sorkezdő „lehettem volna” tizenegyszeri felsorolása helyett elég lett volna az első sorban kiírni, ez illene a szöveg dinamikájához és játékosságához. Legközelebb a 12. sorkezdésnél szerepelne a „nem lehettem volna”, így jobban érvényesülne a tartalmi ellentét is. A vers szerkezete megengedné, hogy ezzel a formai megoldással éljen Pál Sándor Attila, mégsem teszi. Ezáltal ebben a versben a (neo)avantgárd verstan érvényesülése és hiánya egyszerre jelentkezik. A vers folytatásában az ismétlések másképp szervezik a szöveget: „Nem lehettem volna bármi, hanem / csak mindez.” A következő mondat kezdőszavával [„Mindez”] szóismétlést eredményez. Itt a szóismétlés túlmagyarázza a szöveget, és ezzel gyengítheti a többi ismétlést. A vers zárata tautologikus, amit a sortörések túlmagyarázva fokoznak: „A lényeg / ugyanaz. Az eleje ugyanaz. / A vége ugyanaz.”

Ha nem a műfaji kérdésekről, akkor a társadalmi kérdések feltűnően hangsúlyos megjelenítéséről van szó a *Balladáskönyv* recepciójában. A kritikákból és a recenziókból kimarad az, hogy egy nem-empatikus elbeszélői nézőpontból fogalmazódik meg a társadalmi témák iránti figyelem. Az *Andrej Crișan balladája* [51–52.] az előző kötetben is szerepelt, és ezúttal is hangsúlyossá vált, sok irodalmi portálon újraközölték. Érvényesül benne a balladai szerkesztés és ritmus, ugyanakkor balladai feszültség nem alakul ki. A híradóra emlékeztető szakasznál a tetőpont elmarad: „A román állampolgár, Volkswagen / típusú, matt fekete gépkocsija kamionnal / ütközött a tenger mellett. Üvegszilánkok / a kék úttesten mindenütt.” Hiába szerepel a név a címben, a ballada személyesebb hangvételő szakaszaival nem képez kontrasztot a talált szöveggént beékelődő részlet a halálos balesetről. A vers folytatása mintha alá is támasztaná azt a gyanút, hogy valóban nem is a tragédia áll a középpontban, nem is igazán kap arcot a Spanyolországba költözött fiú és a Romániában maradt anyja közti párbeszéd, hanem inkább statisztikai adatként ábrázolva mutatkoznak meg. Ennek megfelelően a vers zárata máshova irányítja a figyelmet: „Mindjárt itt az ősz. Mikor betonozzák már le / az utat? Minden újra sártengerré válik majd.”

Gúny, cinizmus és unalom jellemzi a versben megszólalót akkor, amikor ahhoz a tárgykörhöz fordul, amelyet mániásan megközelíteni próbál: „Jaj de szépen térkövezett az az út, / amelyiken Farkas Sándor megindult.” [8.]; „a ház repedésein szivárog el az idő” [67.]; „Meztelen vagyok, csak ruha van rajtam.” [37.] A leírás kudarcával tett utolsó kísérletként értelmezhetőek a hírek, tudományos és ismeretterjesztő szövegek stílusát imitáló versek is, amelyek vagy valóban vendégszövegek versbe tördelve, vagy a talált szövegek imitációi – nem is feltétlenül szükséges eldönteni.

Annak ellenére, hogy a versben megszólaló vallomást tesz arról, hogy elköltözött a valamikor otthont jelentő faluból, és most már csak látogatója, a versek állandó helyszíne mégis itt van. Habár kérdéses, hogy a versbeszélő valóban ott van-e a helyszínen. Nem érzékeny tájleírások és speciális megfigyelések ezek, hanem a postán található olcsó képeslapokhoz hasonlítanak. Nehéz értelmezni ezeket a verseket, mert azokkal a zsigeri sztereotípiákkal találkozunk bennük, amelyek az értelmiségi körökben gúnyos visszaütést kapnak. Az elutasítás megjelenik a versben megszólaló számára is, aki nemcsak az általa mániákusan vizsgált, ugyanakkor taszító vidéket rázza le magáról újra és újra, hanem saját maga ellen is fordul – éppen a parasztlét kérdésében.

A *Ballada a faluról* című versben azt olvassuk, hogy „hiába megyek vissza a falumba / [...] mert nem lesz már falu” [88.]. A falu nem-létezésének hipotézise némileg

indokolja a folytatásban olvasható hosszú, meglepetés nélküli leírást a faluról, mely jellemzés pontosan illik arra a látványra, melyet jól ismerünk: „sétálgatok a gaztól felvert / kopott utcán / kerülgetem a kátyúkat / nézem a rozsdás vaskapukat / a bedőlt kerítéseket / a ferdén leszakadt redőnyöket” [88.]. A vers logikája azt a belátást írja elő olvasója számára, hogy az a falu, amely így tárul elénk, halott – ezáltal mégiscsak politikai dimenzió nyílik meg ebben a költészetben. A valóságreferenciák között a szerző és a lírai én közti megegyezések és hasonlóságok is hangsúlyosak, például a legfontosabb párhuzam a falusi származásuk.

„nemigen köszöntem senkinek ha otthon voltam / kialakult rólam a vélekedés / hogy felfuvalkodott hólyag vagyok / aki elköltözött és jódoigában már nem ismer meg senkit / egy paraszt / mondják megvetően rám mit sem törődve annak eredeti jelentésével / hiszen nagyszüleim is mondták nekem gyerekkoromban / hogy mi parasztok vagyunk / akkor már én is az új jelentését ismertem / így kikértem magamnak / pedig hát az vagyok / az is maradok / egy paraszt” [89–90.] Ez a kötet leginkább alanyi költészet felől értelmezendő verse, és ezáltal kilóg a többi közül, amelyek szerepvers-jellegük miatt semleges vagy legalábbis nem beazonosítható megszólalót feltételeznek. Ebben a kontextusban az alanyi megszólalás is másképp működik, főleg akkor, ha figyelembe vesszük a vers címét: *Ballada a faluról*. Az énmeghatározás, a rámutatás akadályait hasonlóan valószínűsíti meg Pál Sándor Attila ebben a kötetidegen műben, mint Garaczi László egy korai verse felütésében: „Ha egy akkora atomcirkáló lennék, mint a világ, / nem tudnék hol cirkálni.”; így folytatódik később: „Arra gondolnék, hogy én vagyok Garaczi Laci, / heverek az ágyamban, és atomcirkálónak képzelem magam.” [Garaczi László: *Ha = Uő., A terület visszafoglalása a madaraktól*, Magvető, 1986, 61.]

A nem-létezés motívuma végigvonul a kötetben [pl. *Ballada a halálról*, *A túlélő balladája* stb.], és ez párhuzamot mutat a ballada műfaji sajátosságával, a központi tragikus elem, veszteség követelményével. A *Ballada a szimmetriáról* című versben a fizika területéről kölcsönzi a témát, mégis a költészetéről szól: „Minden eddigi megfigyelésünk szerint az / anyag és az antianyag teljesen szimmetrikus. / Ez alapján a világmindenségnek valójában / nem szabadna léteznie.« Christian Smorra, / a CERN fizikusa mondta ezt, pedig nem is / kéne léteznie. // »Valamilyen asszimetriának léteznie kell.«” [9.]

A már idézett *Hazai ballada* [85.] tizenegy kétsoros szakaszból és rengeteg helyszín felsorolásából áll – ez a felsorolás ismétlődik néhány oldallal később a már említett *Ballada a faluról* [88–90.] elején. A helyszínekhez rövid kommentárok kapcsolódnak („ballagnak kerületekben, ahol csak kurva van, nincs utcalány”; „ballagnak az esőben, és sosincs náluk ernyő”). Egy bezárt múzeumban veszi kezdetét a ballagás, amely élénk ellentétbe kerül a további helyszínekkel: laktanya, menedékváros, tanyarom, szántóföld. Nemcsak a helyszínek közé, hanem a versben megidézett tevékenységek sorába is nehezen illeszthető a bezárt múzeumban történő ballagás. A versben megidézett, esőtől és alkoholtól elázott, bambuló szereplők „ballagnak harmincévesen, és nézegetnek körbe”, majd „ballagnak kifelé, el a láthatárig: / oda, ahol az ember egy kis pontnak látszik”. A bezárt múzeum képe a mesterkélttség gyanújába is keverheti szerzőjét, de Pál Sándor Attila egyúttal arra is rákényszeríti olvasóját, hogy az általa erős kontúrokkal megrajzolt vidéki panorámát megfeleltesse a bezárt múzeummal, és

miközben billeg a közhelyesség határán, metaforaként is működik. A bezárt múzeum a falu pusztulásának képeként értelmezhető.

A nyelvi regiszterek közti gyakori váltások érthetőek a falu leírására tett kísérletekként: „ballagnak a faluban, lehetőleg este vagy hétvégén, / nem köszön vagy ráköszönnek, feszt nem hagyják békén”. A *Hagyományos ballada* [81.] címadásában is ebből következik a játékosság. Mindegyik címben szerepel a ballada, és több esetben jelzót kap, ezért a *Hagyományos ballada* cím a hagyományos balladákra való utalásként is érthető. Ehhez képest a vers felütésekor másféle jelentésével találkozunk, ami felülírja a címet is: „Hagyomány és Emlékezet / elég ritkán ráznak kezet.” A múzeum-metafora a versek nyelvi kuszasága miatt merül fel lehetőségként („ballagnak benne egy bezárt múzeumban”). A dallamosság miatt rontott nyelvtani szerkezetek és a falusi szóhasználat (imitációja) összeolvadásakor nem dönthető el egyértelműen, hogy melyikről van szó, és ez tartalmi eldöntetlenséghez vezet. További zavaró tényezőként említhető, hogy gyakran találkozunk lírai betétekkel, és ezáltal a *Balladáskönyv* meghatározó versnyelve annyira heterogén, hogy több versben is – például a fent említettek esetében – kioltják egymást az eltérő poétikai eszközök, ahelyett, hogy kiegészítenék egymást. A kiegészítés mint szervezőelv a *Szorongások balladái* első szakaszában meg is jelenik: „abból, amit látsz, / eldönthetetlen, hogy / mennyi csak az agyad kiegészítése / és mennyi a valódi látvány / elavult szóval: az igazság” [11.]. Vonatkoztatható a kötet poétikájára, vagy akár a kötet olvasójának szóló figyelmeztetésként is olvasható.

A *Balladáskönyvet* biztosan nem fogjuk a szociálisan elkötelezett, érzékenyítő kurzusokon lapozgatni – még a pad alatt sem. Akár meglepőnek is tekinthetjük, hogy nem lett botrányos vagy legalábbis hangos fogadtatása, ám ez arra a kérdésre irányítja a figyelmet, hogy hogyan olvassuk a kortárs irodalmat, illetve milyen terekben szólal[tatható] meg. Lehet, hogy a prózában szegénységirodalomnak nevezett kategóriának megfelelően kialakulnak bizonyos költészetek társadalmilag érzékeny olvasatai? Bár a szülőfalujába látogató költői én perspektívája miatt indokolt lehetne Pál Sándor Attila kötetét a szegénységábrázoláson keresztül párhuzamba állítani olyan írókkal, akik az újabb szegénységirodalom körébe tartoznak, és akiket Bagi Zsolt úgy jellemez, hogy ők „a társadalom láthatatlanjai felé forduló szerzők”, akik „a társadalom láthatatlanná és hangtalanná váló” csoportjaira „belső módon, mintegy az ő perspektívájuk rekonstruálásával” tekintenek. [Bagi Zsolt: *Emancipáció túl a modernség horizontján – a mai magyar irodalom elköteleződéseiről* = *Holtpont. Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről*, Napvilág, 2016, 302–317, 311–312.]. Pál Sándor Attila *Balladáskönyve* határozottan szembehelyezkedik ezekkel az írói programokkal, és olyan olvasást tesz lehetővé, amely nem a kihangsúlyozás, a láthatóvá tétel vagy a rekonstrukció sikerességét vetíti előre. [Magvető]

SIMON BETTINA